

УДК 81 42:001.1

Рубель О.Є., с.н.с., к.е.н.

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

ІНСТИТУЦІЙНИЙ ДИСКУРС В СТРУКТУРІ МЕТОДОЛОГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

В статті наведено тенденції інституційного дискурсу як об'єктивного наукового явища, уточнюються окремі елементи його понятійного апарата. Надана оцінка базових тенденцій інституційного дискурсу в інформаційному полі становлення української економічної думки в контексті аналізу економіко-екологічних трансакцій та критики марксистської теорії.

Ключові слова: інституційний дискурс, економіко-екологічна трансакція, природокористування.

Rubel O.

INSTITUTIONAL DISCOURSE IN THE STRUCTURE OF ECONOMIC AND METHODOLOGY OF ECONOMICS AND ENVIRONMENTAL SCIENCES

The article shows trends in institutional discourse as objective scientific phenomena, clarifies some elements of his conceptual apparatus. The estimation of the basic trends of institutional discourse in the information field of the Ukrainian economic thought in the context of analyzing economic and environmental transactions and critique of Marxist theory.

Key words: institutional discourse, economic and environmental transaction, Nature resources using.

Рубель О.Е.

ИНСТИТУЦИОННЫЙ ДИСКУРС В СТРУКТУРЕ МЕТОДОЛОГИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО И ЭКОНОМИКО-ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье приведены тенденции институционального дискурса как объективного научного явления, уточняются отдельные элементы его понятийного аппарата. Дана оценка базовых тенденций институционального дискурса в информационном поле становления украинской экономической мысли в контексте анализа экономико-экологических трансакций и критики марксистской теории.

Ключевые слова: институциональный дискурс, экономико-экологическая трансакция, природопользования.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Питання формування наукового апарату економіко-екологічної теорії є ключовим для та розвитку системи економічних та економіко-екологічних досліджень. Це породжує необхідність виділення нових тенденцій, властивостей та закономірностей розвитку економіко-екологічного понятійного апарату, сума знань котрого, знаходячись у постійній динаміці, може бути названа економіко-екологічним дискурсом, який включає в себе елементи мовознавства, психології (екологічної), основи гносеології знання, також, предметно, економічної, екологічної, економіко-екологічної теорії. Актуальними є завдання оцінки (моделювання) мислення, свідомості, наукового мовлення в сфері економіко-екологічних досліджень як інструменту формування економіко-екологічного дискурсу, що є методом та унікальним науковим явищем.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Достатньо глибокий аналіз тезаурусу економіко-екологічної теорії зроблено в роботах Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (ШРЕД НАНУ), зокрема, роботі «Природокористування: основи економіко-екологічної теорії» [1]. Крім того, роботи Інституту, пов'язані з екологічною теорією були узагальнені в збірнику праць «Екологія: джерела, проблеми та перспективи», в роботі академіка Б.В. Буркинського «Екологія: становлення та розвиток» [2].

Проблеми понятійного апарату природокористування були розглянуті в роботі І.Г.Яремчука [5], де визначено основні наукові роботи, присвячені комплексу завдань загальнотеоретичного природоохоронного характеру. Більшість з них мали природознавчий ухил, хоч в них і були спроби пов'язати питання розвитку економіки і природними аспектами. До них слід віднести праці В.А.Анучіна, І.П.Лаптева, М.Я.Лемешева, П.Г.Олдака, О.П.Зайцева, М.Ф.Реймерса, І.В.Комара та інших. Генезис використання екологічних термінів обговорюється в роботах Пунька Б.М. (1996 р., 1998 р.) [3; 4].

Цілі статті. Метою представленої роботи є уточнення тенденцій інституційного дискурсу як об'єктивного наукового явища, оцінка базових тенденцій інституційного дискурсу в інформаційному полі становлення української економічної думки в контексті аналізу економіко-екологічних трансакцій.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дискурс (фр.

discourse, англ. *discourse*, от лат. *discursus* — рух, круговорот; бесіда, розмова) – тобто мова, процес мовної діяльності; спосіб мовлення. Категорія «дискурс» багатозначна [6]. Портал «Языкознание.ру» дає наступні трактування цього терміна [7]: це поняття модифікує традиційні уявлення про мову, текст, діалог, стилі й навіть мислення. Найбільше чітко виділяються три основних класи вживання терміна «дискурс», що співвідносяться з різними національними традиціями та внесками конкретних авторів.

До першого класу відноситься особисто лінгвістичні вживання цього терміна, історично першим з яких було його використання в назві статті «искурс-анализ» американського лінгвіста, що народився в м. Балті Одеської області Зеллінга Харриса [8], надрукованої в 1952 р. Сповна цей термін був затребуваний приблизно через два десятиліття. Зокрема, лінгвістичні вживання терміна «дискурс» самі по собі досить різноманітні, але в цілому за ними ховаються спроби уточнення й розвитку традиційних понять мови, тексту та діалогу. Зеллінг Харрис почав розробляти методологію дискурсивного аналізу, заснованого на теорії інформації. Ідеї Харриса про «рух інформації в дискурсі» знайшли часткове продовження в роботах американських вчених (Н.Хомського, Пенсільванський університет).

Реальна практика сучасного (із середини 1970–х рр.) дискурсивного аналізу пов'язана з дослідженням закономірностей руху інформації в рамках комунікативної ситуації, здійснюваного через обмін репліками; тим самим реально описується певна структура діалогової взаємодії, що продовжує цілком структуровану лінію, початок якої було покладено Харрисом [9].

Перший клас трактування терміна «дискурс» представлений, головним чином, в англомовній науковій традиції [9].

Другий клас уживань терміна «дискурс», що вийшов в останні роки за рамки науки та став популярним у публіцистиці, походить від французьких структуралістів та постструктуралістів, і, насамперед, до М.Фуко. За цими вживаннями проглядається прагнення до уточнення традиційних понять стилю та індивідуальної мови [10].

Перший та другий напрямки (дискурс-комунікація та дискурсивний стиль (поведінка та психологічний образ) знайшли своє відображення так само в роботах з екологічної психології [11].

Існує, нарешті, третій тип вживання терміна «дискурс», пов'язане, насамперед, з ім'ям німецького філософа й соціолога Ю. Хабермаса [12]. Юрген Хабермас (Jürgen Habermas) – німецький філософ і соціолог. Професор університету у Франкфурті-на-Майні, директор Інституту з

дослідження умов життя науково-технічного товариства Макса Планка. У третьому розумінні «дискурсом» називається особливий ідеальний вид комунікації, здійснюваний у максимально можливому відстороненні від соціальної реальності, традицій, авторитету, конформізму тощо. Такий, що має за мету критичне обговорення та обґрунтування поглядів та дій учасників комунікації. З іншого боку, це можна назвати «дискурсом раціональності», саме ж слово «дискурс» тут явно відсилає до основного тексту наукового раціоналізму – «Роздумів про метод» Р. Декарта (в оригіналі – «Discours de la méthode», що можна перевести як «дискурс методу»).

Нарешті, четвертий та цілком окремих напрямком трактування «дискурсу» відображений в роботах Марианне В. Йоргенсен [13].

У передмові до роботи датського вченого Марианне В. Йоргенсен В.І. Кисільова пише: «Дискурс стає самостійним смисловим полем, якоюсь реальністю, яка розвивається за відповідними символічними законами. Безумовно, зміст і структура дискурсів не просто відображають уявлення людей про світ, а й створюють символічну реальність зі своїми соціальними законами і правилами поведінки [13].

Дійсно, дискурс стає одним з елементів інституційної теорії і може бути протиставлений теорії марксистської [14]. Як «економічний дискурс» в такому випадку виступає дискурс інституціональний.

У теорії дискурсу Лакло і Муфф [152] дискурсивні процеси охоплюють всю соціальну сферу.

Для проведення дискурс-аналізу теорія дискурсу пропонує зосередитися на конкретних мовних висловлюваннях при артикуляції (включаючи економіко-екологічну артикуляцію), які значення вони встановлюють, розміщуючи елементи в певних відносинах один до одного.

«У суспільному виробництві свого життя, – писав Маркс, – люди вступають в певні, необхідні, від їхньої волі незалежні відносини – виробничі відносини, які відповідають певному шаблі розвитку їхніх матеріальних продуктивних сил. Сукупність цих виробничих відносин становить економічну структуру суспільства, реальний базис, на якому вивисується юридична і політична надбудова і якому відповідають певні форми суспільної свідомості» [14].

Завдяки включенню політичного елемента в модель «базис / надбудова» соціальні процеси більше не розвиваються тільки в одному напрямку: тепер економіка вже не визначає все інше. Те, що відбувається в надбудові, тепер також може впливати на базис і змінювати його. Виникає наступне питання: де встановити межу між політичною

боротьбою і економічної детермінацією? До якої міри економіка задає соціальні процеси, і до якої міри надбудова може впливати на базис? [13]

Антоніо Грамші, основне джерело натхнення Лакло і Муффа в їх роботах, сформулював теорію, яка повинна була вирішити ці питання. Він зменшив вплив економіки на соціальні процеси, оскільки вважав неможливим пояснити владу правлячого класу однією лише ідеологією. Він застосував концепт гегемонії, щоб пояснити ті процеси в надбудові, які грають роль у формуванні свідомості людей: «Гегемонію краще всього розуміти як організацію згоди процесу, за допомогою якого підлеглі форми свідомості конструюються без насильства чи примусу» [15]. В інституційній теорії ця «гегемонія» описується сучасною теорією економічного конвенціоналізму [16].

Лакло і Муффа перетворюють марксистську традицію трьома способами: по-перше, вони відмовляються від ділення галузі соціального на базис і надбудову і розглядають все соціальне як продукт дискурсивних процесів, по-друге, вони відхиляють марксистську концепцію суспільства. по-третє, в своєму розумінні соціального, Лакло і Муффа відхиляють марксистський погляд на процес формування ідентичності та групи. У марксизмі, люди мають об'єктивну (класову) ідентичність, незалежно від того, усвідомлюють вони це чи ні. Лакло і Муффа вважають, що неможливо заздалегідь визначити, до якої саме політичної групи належить людина. Ідентичність людей (як колективна, так і індивідуальна) – це результат умовних, дискурсивних процесів і, як така, є частиною дискурсивної боротьби [17].

У теорії природокористування переваги і значимість дискурсу як соціального і політичного явища «врівноважується» вже не стільки матеріальної виробничою базою, як у марксистській теорії, а «об'єктивною» реальністю, що формується природними факторами, силами та об'єктами – в окремому випадку – природно-ресурсним потенціалом.

«Об'єктивність» цього співвідношення виходить далеко за рамки цього дослідження, однак значимість співвідношення економіко-екологічного, інституційного дискурсу та практики природокористування яскраво демонструється активним обговоренням і активною економічною практикою в сфері запобігання зміні клімату, боротьби та адаптації до його наслідків [18].

Висновки.

1. Інституційний, економіко-екологічний дискурс як відносно загальноприйнятий спосіб бачення та інтерпретації економічних та економіко-екологічних комунікацій, що виникають між суб'єктами та

об'єктами природокористування є цілком об'єктивним явищем сучасної наукової методології.

2. Інституційний дискурс має можливість трактуватися як інструмент творення суспільства на противагу марксистській теорії базису на надбудови.

3. Подальші дослідження в представленому напрямку мають бути пов'язані подальшим аналізом економічних та економіко-екологічних дискурсивних практик.

1. Буркинський Б.В., Степанов В.Н., Харичков С.К. Природопользование: основы экономико-экологической теории. – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 1999. – 350 с.
2. Эконология: истоки, проблемы и перспективы. Сб. науч. тр. / НАН Украины. Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований; Редкол.: Б.В.Буркинський (отв.ред.) и др. – Одесса, 1995. – 132 с.
3. Пунько Б.М. Префікс «еко-» і формування еколого-економічних термінів // Вісн. 4-ї міжнар. конф. «Проблеми української наук.-техн. термінології» / Б.М.Пунько. – Львів: «Львівська політехніка», 1996. – С. 254.
4. Пунько Б.М. Щодо класифікації екосистем і написання українських науково-технічних термінів екоспрямування // Вісн. 5-ї міжнар. конф. «Проблеми української наук.-техн. термінології» / Б.М.Пунько. – Львів: «Львівська політехніка». – 1998. – С. 307–308.
5. Яремчук І.Г. Економіка природокористування / І.Г. Яремчук. – К.: Пошуково-видавничче агентство «Книга Пам'яті України»; Видавничий центр «Просвіта», 2000. – 431 с.
6. Барыгин И.З. Международное регионоведение: Учебн. для вузов. / И.З. Барыгин. – СПб.: Питер, 2009. – 384 с.
7. Дискурс. – 11.04.2008 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yazykoznanie.ru/content/view/60/249>
8. Harris Zellig *Sabbetai Language and Information*. – NY, 1988. – 451 p.
9. Хэррис Зеллинг. Совместная встречаемость и трансформация в языковой структуре / Хэррис Зеллинг // Новое в лингвистике. – вып. II. – 1962. – С. 65–78.
10. Зеллинг Харрис // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki>
11. Рубель О.Є. Екологічна психологія як парадигма сталого управління природокористуванням / О.Є.Рубель // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського. – Одеса, 2001. – С. 166–170.
12. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы: На пути к либеральной евгенике? / Пер. с нем. М. Л. Хорькова. – М.: Весь Мир, 2002. – 144 с.
13. Марианне В. Йоргенсен, Луиза Дж. Филлипе. Дискурсанализ. Теория и метод Пер. с англ. 2е изд., испр. х.: Издво «Гуманитарный Центр», 2008. – 352 с.
14. Маркс К. и Энгельс Ф. Соч./ Маркс К. и Энгельс Ф. – 2 изд. – т. 13. – С. 67.
15. Barrett M. *Ideology, politics, hegemony: from Gramsci to Laclau and Mouffe* / M.Barrett. in M. Barrett: *The Politics of Truth: from Marks to Foulcault*. – Cambridge: Polity Press, 1991 – 641 p.
16. Swedberg R. What Has Been Accomplished in New Economic Sociology and Where is it Heading / R. Swedberg // *European J. of Sociology*, 2004. – V. 45. – №3. – P. 317–330.
17. Laclau E. and Moutfe «Post Marxism without apologies» in E. Laclau, *New Reflections on the revolution of our time*. – London: Verso. – 1990. – 165 p.

18. Рубель О.Е. Организационно-программные подходы к адаптации прибрежных территорий к негативным последствиям изменения климата / О.Е.Рубель // Трансграничное сотрудничество в адаптации бассейна Днестра к изменению климата. Сб. науч. статей. – «Международная ассоциация хранителей реки «Есо-Тигас», 2011. – 224 с.